

MEZEY BARNA

A KÁROMKODÁS (BLASZFÉMIA) A XVII—XVIII. SZÁZAD BÜNTETŐ JOGSZABÁLYAIBAN

— Adalékok a Rákóczi-szabadságharc jogalkotásához —

Az Edictum Universale¹ — amelyről kis szabadossággal elmondhatnók, hogy a Rákóczi-szabadságharc katonai büntető törvénykönyve volt² —. Előljáró beszéde a mai olvasó számára szokatlanul terjengősen foglalkozott a hadsereg erkölcsi színvonalával. „...Édes Nemzetünk Szabadsága, régi divattyában' s boldogságában való vissza állítására czélozó Fegyverkezésünket s Hadi Operatioinkat nem tsak Nemzetséges ügyünk valóságos igazának, hanem Hadinknak is Isten Törvénye és jó kegyességben épült Regulák, mint minden dolgaink egyenes sinor mértéke szerint való igazgatásának Világ eleiben terjesztésével kívánván tökéletes szívvel moderálni' s Vitézlő Rendeinket a' mindenkor hasznos Isteni kegyességnek uttyán egyenes nyomban jártatni, miólta e Magyar Haza terheit vállainkra felvettük, egész tehetségünkkel igyekeztünk azon, miként édes Nemzetünk némelly elfajult fiainak az egész Kereszténységet meg-botránkozttató 's Istenünk méltó haragját ellenünk fel-gerjesztő erkölcstelenségek ki-irtatván, azok helyt a' jó kegyes Istenes élet Maradékinkban is tündökölhessen...” S a „czégeries vétkekrül s büntetésekrül és némely successiokrul” címet viselő fejezetben helyet kapó káromkodás bűncselekményének tényállása az Edictum leghosszabb szövegű articulusai közé tartozik. A káromkodást azonban nemcsak e nagy jelentőségű jogszabályban rendelte büntetni a fejedelem, hanem több, kisebb horderejű pátensében, utasításában is. Vajon miért e megkülönböztetett figyelem?

Témaválasztásunk nem csak a kérdés különlegességének vagy a téma — a káromkodás — kuriozitásának szól. Érzésünk szerint e bűncselekményi kategória leírásának kidolgozása, pontosítása s a jogforrások rendszerében egyre magasabb szintre emelése számos tanulsággal szolgálhat a fejedelmi jogalkotásról. Alábbi vizsgálódásunkat e meg gondolás vezette.

A Rákóczi-szabadságharc jogalkotásának alapját egy — általunk már többször kifejtett³ — jogfolytonossági koncepció képezte. E szerint a szabadságharc fő célja az ország megsértett régi törvényeinek és szokásainak helyreállítása,⁴ s ez alól csupán azon artikulások képeznek kivételt, melyek a magyar rendi (esetleg nemzeti) függetlenség ellen irányultak, így a szabad királyválasztást eltörlő végzés vagy az ellenállási jogról való lemondás. A szabadságharc vezető politikusainak érvelése ezen törvények esetében az erőszakra támaszkodott. Semmisnek, létre sem jöttek tekintették a kényszer hatása alatt hozott országgyűlési határozatokat. Ezzel szemben minden lehető alkalommal hangsúlyozták a magyar törvényhozás termékeinek fenntartott hatályát, ahol tehették, kifejezetten hivatkoztak korábbi törvényekre. Ezek közé tartoztak a káromkodás bűncselekményéről szóló jogszabályok.

A Rákóczi-szabadságharcot megelőzően a Habsburg-jogar alatti magyar királyság országgyűlései két ízben foglalkoztak az istenkáromlás büntetével: 1563-ban és 1659-ben.⁵ Amint azt Lehoczky Tivadar egy tanulmányában leszögezte, korábban erre nem is volt

szükség. Kutatásai alapján bebizonyosodott, hogy a káromkodás szokása hazánkban a három részre szakadás körüli időkben terjedt el. Annak, hogy a mohácsi vész előtti időszakban jelentős problémát okozott volna a káromkodás, nyomát nem lelte. Törvényi rendelkezés nem született, peranyagokban e bűncselekmény nem bukkant föl.⁶ Ezen új megjelenést látszik igazolni az először jelentkező ilyen témájú országgyűlési határozat szövege is: „...ezekben a közelebbi években az istent és ennek szentséges sacramentumait igen sokan szokták átkozódva káromolni...” – szól az artikulus bevezetője, majd körülírja a büntetendő cselekményt: „a kik a teremtő istent, a keresztséget és a lelket s egyéb hasonlókat káromolják, azok, a kik ilyen káromkodást hallják, a bírójuknak bejelentsék”.

A törvény rendelkezése szerint a büntetés első esetben nyilvános megvesszőzés, másodszorra megbotozás, s a harmadikban visszaeső a gyilkosok büntetését nyeri el, a halált. Ennek neméről azonban nem szól a szöveg. Az évszázaddal későbbi határozat ismét lezögezi: az ügyben semmi sem változott, ezért a korábbi törvényeket „megújítandónak és megtartandónak határozzák”. Mindkét artikulusra történő utalást tartalmazta a szécsényi conventusra előkészített katonai törvénykönyv szövege,⁷ mindkét törvényhelyre hivatkozott, csakúgy, mint a végül is ónodon Edictum Universale néven elfogadott változata.

Az erdélyi fejedelemség országgyűlései jóval bővebben foglalkoztak e tényállással. Legkevesebb kilenc diéta rendelkezett a káromkodás bűncselekményéről. Az Approbatae Constitutiones, a Compilatae Constitutiones szerkesztői három helyen is átvették a korábbi szövegezéseket.

Az első rendelkezést az 1556:23. törvénycikkben leljük (néhány esztendőnyire tehát a Habsburg Magyarország diétájának végzésétől), e rövid artikulus azonban csupán a lélek és Isten teremtésének szidalmazásáról szól (pro vituperio anime et de creatura Dei).⁸ 1619-ben „A lelkedződéssel való szitkozódások ellen” hoztak jogszabályt,⁹ „Isten nevét szidalmazókat” rendelték keményen büntetni.¹⁰ 1678-ban¹¹ és 1680-ban¹² sem bőbeszédűbbek a törvényszövegek. „Isten ellen káromkodók”, „lelkedzők”, „irtóztató szitkok” használói ellen állapítanak meg szankciókat. Az 1697-es törvényben fölbukkan a teremtés, teremtettetés használatának büntetése („minden éktelen szitkok, nevezetesen mindenek felett a teremtettével való irtóztatós szitkozódás” érdemelt a jogalkotó szerint kemény büntetést).¹³ Az 1659:1. törvénycikk is csak a szitkozódásról, káromló szitokról beszélt.¹⁴

Az Approbatae Constitutiones vonatkozó része az 1619-es,¹⁵ a Compilatae Constitutiones pedig lényegében az 1659. évi törvényeket erősítette meg (pontosabban, kompilációról lévén szó, építette be a gyűjtemény szövegébe).¹⁶ Az Approbatae más helyen „isten ellen való káromkodásról” és „hallani is irtózásra való szitkozódásokról” beszélt.¹⁷

A kutatókat értelemszerűen foglalkoztató kérdés: vajon a szabadságharc jogalkotása mennyiben volt figyelemmel a korábbi jogszabályokra, mennyiben hatottak a megelőző rendelkezések a kuruc normák tartalmára. E helyütt az általános érvényű következtetések levonása nélkül is megállapítható, hogy a káromkodás szabályozásánál kétségkívül hatottak a pátensek, ediktumok megfogalmazásánál az elődök (vagy éppen ellenfelek) szabályzatai. Ennek formai és tartalmi bizonyítékai egyaránt vannak.

Láttuk, hogy a Habsburg országgyűlés két évszázad alatt mindössze két alkalommal foglalkozott az üggyel, akkor is egy-egy rövidke törvénycikkben mondott róla véleményt.

Annál inkább figyelemmel voltak a szitkozódás visszaszorítására a katonai szabályzatok kibocsátói. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a káromkodás terjedésének és az ez ellen fogantatosított hivatalos ellenlépéseknek legjobb tükré a különféle hadi törvények sora. Köztudomású, hogy a katonaeMBER enged talán leginkább fantáziájának a szitkok megformálásában; ezt a mohácsi vést követő időkből rendelkezésünkre álló ediktumok bizony bőven tanúsítják. A katonai előírások között leggyakrabban az első helyen szerepelt az „Istent nem félők” megfenyítése. Az egyik legsúlyosabb vétségnek számított mindenfelé az istenkáromlás cselekménye. Bocskay István Kassáról, 1606. április 29-én kibocsátott hadi rendtartásának első szakaszában foglalkozott a káromkodókkal: „...a kapitányok mindenképpen azon legyenek, hogy az Istennek tisztessége naponként közöttök nevelkedjék, és minden seregben predicator tartanak és az kapitányok az undok szitkokat és káromló beszédeket az vitézek között megtiltsák”.¹⁸ Rákóczi György gyulafehérvári szabályzatában is fontos helyet foglal el isten tisztelete. A harmadik bekezdés „az sok különbömbféle undok szitkozódás”, „átkozódás” ellen szól.¹⁹ A büntendő cselekmények körében különösen súlyosnak tartotta a „lelkével való szitkozódást”. A tényállási elemeket ezeknél precízebben írta körül a kővári várkapitány. Az általa büntetéssel sújtott vétségek: „Valaki ezeknek a rút szitkoknak nemével, ördögáttával, ördögteremtettével szitkozódik... ördöglelkével s egyéb efféle szokatlan szitkokkal szitkozódik...”²⁰ Apaffy Mihály szamosújvári ediktuma a káromkodás tényállását az ördög megidézése köré építette föl: „úgy mint ördög adta, teremtette, ördöglelkű, ördög-hitű, s egyéb hajtat felborzoló káromkodás”.²¹ Ehhez a későbbi szabályzatok vajmi keveset adtak hozzá: a káromkodás leírását nem bővítették, megmaradtak általános megjelölés mellett.²²

Figyelmet érdemel Apaffy Mihály egy másik rendtartása, mely a káromkodásnak már két fajtájával számolt. Ahogyan rendelkezett: „1. Valaki illetlenül szitkozódik: toties quoties fogná continuálni: megpálcáztassék, ha pedig káromkodó szókat, úgy mint ördögadta, teremtette és hasonlókat, meghaljon érette.”²³ Minden kommentár nélkül világos, hogy az „illetlen szitkozódás” teljesen más tartalommal bírt számára, mint a káromlás, amelynek úgy büntetésében, mint tényállási elemeinek megfogalmazásában a korábbi gyakorlatot fogadta el. Itt bukkan elő tehát a „másfajta” káromkodás, melyet mi az istenkáromlástól megkülönböztetendő, a káromkodás külön alfajaként, szitkozódásként tartunk számon, nem feledve természetesen azt, hogy a korabeli terminológia ilyenfajta különbséget nem tett. Az időben a szitkozódás, káromlás, káromkodás többnyire azonos jelentésű fogalmak voltak a jogszabályszovegek fordulataiban.

A szitkozódás és az istenkáromlás bizonyosfajta elválasztásáról tanúskodik az 1659:1 (erdélyi) törvénycikk is. Ebben tudniillik kettéválasztotta a törvényszöveg a „szitkozódókat” és a „káromló szitkozódásért” megbüntetőket. Mi több, még a rendelkező részben is határozottan külön kezelte a két elkövető csoportot. Míg ti. „az szitkozódásról elegendő végzéseink vannak”, melyeket csak alkalmazni kell, erről külön nem intézkedett. Ellenben „az mi az nem régen kezdett káromló szitkozódásokat illeti...” lehetségesnek tartja a halálos büntetés kiszabását is.²⁴

Emlékirataiból tudjuk, hogy Rákóczi jól ismerte fejedelmi elődei tevékenységét, különösképpen hadszervező munkásságát.²⁵ Levéltárában megőrizte ősei leveleit, rendelkezéseit.²⁶ Lehetetlennek véljük, hogy éppen azok a katonai szabályzatok kerültek volna el figyelmét, melyek Bocskay István,²⁷ Bethlen Gábor²⁸ vagy I. Rákóczi György

keze alól kerültek ki.²⁹ Nem tarthatjuk véletlennek, hogy II.Rákóczi Ferenc is főként hadi szabályokban próbálta álláspontját érvényesíteni, s csak a szabadságharc hetedik évében terjesztette diéta elé a káromkodás büntetéséről szóló proposícióját. Tudjuk azt is, hogy Palocsay György lefordította a kuruc hadi igazgatás számára I.Lipót 1699-es katonai szabályzatát.³⁰

Az általános szokást követte a fejedelem is, amikor katonai büntető „törvénykönyvében” a gyilkosságot, egyéb emberölést, fegyverrel történő fenyegetést és testi sértést, mérgezést megelőzve, az egész ediktum második fejezetében rendelkezett a káromkodásról. Ennek legerjedelmesebb a fogalmazása. Minden korábbit meghaladó módon, precízen írta körül a bűncselekmény fogalmát: „Aki az Isten igéjéből gonoszságtól viseltetvén, más kegyes életű keresztényeknek is botránkoztatásával csúfot űzne, annak megvetésével, azt vagy az Istennek dicsőséges Szent Nevét, Atya, Fiú, Sz.Lelket, Sz.Háromságot, annak hatalmát, igazságát, jóvoltát, és több szent tulajdonságait, a szerint a szent Sacramentumokat, Boldogságos Szűz Máriát, Idvezítőnk Szent Annyát és Istennek minden választott Szenteit, akárminémő motskos és utálatos illetlen szókkal káromlaná, szidalmazná, vagy pedig ama fertelmes káromkodó és Istenünket egész Hazánk ellen bosszúállásra gerjesztő, s igaz keresztényhez nem illő szitkokkal, úgymint: Eb, kutya vagy ördög, vagy kő vagy menny-kő vagy egyéb állat teremtette vagy Felebaráttyanak lelkét (a mellyet Isten adott beléje) megparáznító ocsmány szókkal élne...”³¹

Az Edictum Universale e fogalommeghatározását azonban több, a fejedelem által kibocsátott pátens előzte meg. Az első, melyről tudomásunk van, a Domahidán keltezett Edictum Militare. A rendelet címzettje Nagy Pál, Nagykároly várának kapitánya.³² Tartalmából azonban egyértelműen kiderül, hogy egy általánosan kibocsátott rendelkezés egyik példányáról van szó. E szabályzatban a hús fejezet közül a másodikat foglalja el a káromlás bűncselekményének szankcionálása. (E szerint „...mindenható Istenünk ellen való káromkodás, attával-teremtettével való szitkozódás ő sz. felsége dicséreti ellen való véték...”.) Az ediktum dátuma 1703. szeptember 7. A korai datálás bizonyítja, hogy a kérdés a szabadságharc kezdetétől foglalkoztatta Rákóczi Ferencet. A szabályzatba került rendelkezést magyarázhatjuk egyfelől azzal, hogy a mintául szolgáló, fejedelmi elődök és hadvezérek parancsára készült hadi rendtartásokból került az ediktumba; azok mintájára fogalmazódott meg az intézkedés, de visszavezethető a fejedelem vallásos meggyőződésére is. Mint látni fogjuk, a következő évek jogalkotása mindkét érvet megerősítik majd.

Egy esztendővel későbbi adat: 1704. június 6-án a fejedelem Soltról kibocsátott pátensében a vármegyéket arra szólította föl, hogy ne csak a hadak, hanem a civil lakosság körében elharapózott káromkodás szokása ellen is lépjenek föl.³³ Az 1705. augusztus 29-én kelt káromkodók elleni rendeletét ismét „a Magyar Haza minden rendbéli lakosainak de kiváltképpen és nevezetesen” a vitézlő rendnek címezte. Az „Isten ostorát ránk hozó fertelmes bűnnek” nevezve tiltotta meg keményen az „adta teremtette és más hasonló szitkok” használatát. A pátensben már fölbukkan az 1563-i diéta artikulumára történő hivatkozás.³⁴ E rendelet végrehajtására szolgáló újabb intézkedésre bukkanunk még ugyanebben az évben: 1705. december 11-én Rákóczi Ferenc az istentiszteletekről rendelkezett, s pátense prédikátorok és papok katonai egységekhez történő beállításáról szól.³⁵ A káromkodásról szóló passzus végigkíséri az ediktumok továbbfejlesztési folyamatát, s a már idézett tényállás-megfogalmazásban nyeri el végső formáját. Rákóczi tö-

rekvésének csúcspontját a sárospataki országgyűlés 14. törvénye jelentette, mely az ország történetében harmadik ízben a diétára bízta a káromkodás elleni küzdelem ügyét. „A nyilvános börtönről és a káromkodás kiirtásáról” szóló határozat követelményként fogalmazta meg: „És végre irtassék ki minden bűn amennyire a Szentlélek kegyelmével lehetséges: elsősorban mindenütt szűnjék meg az örökkévaló nevének borzasztó káromlása...”³⁶

Mielőtt e jogalkotási folyamat bizonyos mértékeire választ keresnénk, meg kell fogalmaznunk a fejedelem jogszabályalkotó tevékenységének egy kétségtől elválasztó jellemző vonását. Az általa lényegesnek ítélt kérdések rendeleti szintű szabályozását törekedett testületi döntésekkel (általában szenátusi, itt országgyűlési határozatokkal) felváltani, azoknak ilyen módon nagyobb érvényt, tekintélyt szerezni. Nem kívánunk most más jogszabályok elemzésébe bocsátkozni, egyelőre megelégszünk a káromkodásra vonatkozó szabályok jogalkotási folyamatának és koncepciójának gyors áttekintésével. Az első megjelenés egyértelműen partikuláris jellegű szabály: várparancsnokoknak szóló ediktum, tulajdonképpen fejedelmi utasítás, melynek általános kiterjesztéséről (már ti. más katonai egységekre vagy a civil lakosságra) nincsen bizonyítékunk. A következő lépés a hadseregre kötelező általános Hadi Ediktum megalkotása, melyet fejedelmi rendelet formájában adott ki Rákóczi Ferenc. Ugyanakkor az egész ország minden polgári lakosára is kiterjedő pátenstiltotta el a szitkozódást. S 1705 szeptemberére készen áll az országgyűlés elé bocsátandó, tehát annak hozzájárulását, megerősítését elnyerni kívánó tervezet a katonai törvénykönyvről. Csupán a rendeket foglalkoztató egyéb kérdések fontosságának sorrendje (állam- és kormányforma, király- vagy fejedelmválasztás, vallási villongások stb.) vetette le napirendről a kérdést, s halasztották el két esztendővel a tervezet tárgyalását. 1707-ben azonban végre sikerült megszerezni a diéta döntését, törvényerejű szabállyá emelték a Regulamentum Universalet³⁷ s vele együtt az Edictumot. Nem törvény lett belőle, hiszen – mint ismeretes – az ónodi 10. Articulus csupán a szabályzat elkészítéséről szólt, így mintegy törvényerőt kölcsönzött a jogszabálynak.³⁸ Ily módon a sárospataki törvénybe foglalás (legalábbis az istenkáromlás szabályozása szempontjából) további előrelépést jelentett. Törvényerejű szabályból artikulász rendeltetéssé vált az általunk vizsgált bűncselekményi tényállás.

Tartalmi szempontból szemlélve a szabadságharc blaszfémiaira vonatkozó normáit, nyilvánvaló a megelőző szabályokból történő építkezés. Tetten érhető ez a bűncselekményi tényállás elemeinek megfogalmazásánál s a büntetés megállapításánál is. A káromlás definíciójának kialakításakor a korábbi artikulusok, rendtartások tényállásait mintegy egyesítette, szintetizálta. A fejedelem és kancellárja, Ráday Pál – aki tudjuk, a katonai törvénykönyv tervezetének elkészítésében is aktívan közreműködött³⁹ – a megelőző rendelkezések kifejezéseit „csokorba gyűjtötte”, s az eddigi legteljesebb katalógusát adta.⁴⁰ Ha a büntetést vesszük szemügyre, az egyezés még egyértelműbb. A szankció egyezik a habsburg-jogar alatti Magyarország országgyűléseinek végzéseiben megfogalmazott rendelkezésekkel: ott is botozás, harmadizben történő elkövetés esetében pedig halálbüntetés járt az istenkáromlásért. Az eltérés a büntetés súlyosságában volt. Korszakunkra a káromkodásért kiszabott halálbüntetés ritka esetté vált. A helyi jogalkotás és a bírói praxis⁴¹ szívesebben alkalmazta az enyhébb szankciókat, úgymint: megvesszőzés, botozás,⁴² „nyelvében egy darab kivágassék”,⁴³ kaloda,⁴⁴ pénzbírság,⁴⁵ megsegyenyítés,⁴⁶ tömlőc,⁴⁷ közmunka,⁴⁸ kitiltás,⁴⁹ katonának adás⁵⁰ stb.

Különbőség mutatkozik a halálbüntetés végrehajtásának meghatározásában is. Az országgyűlési végzések között ugyanis nem szerepelt a megkövezés mint kivégzési nem. A diéták határozata csupán a gyilkosokra s egyéb gonosztevőkre szokásos büntetés alkalmazását követelte meg. Igaz, néhány ediktum már korábban tartalmazta a halálbüntetés ilyen nemét, mi azonban – ismervén a fejedelem mély vallásosságát – inkább a biblia említette eset analógiájára gyanakodunk.⁵¹

Az artikulus indoklásában ugyancsak megegyezett az elődök véleményével, amikor azt mondja, hogy a káromkodás, istenkáromlás „Istenünk méltó haragját ellenünk felgerjeszti”. A kilátásba helyezett súlyos büntetés az elkövetett cselekmény korabeli felfogásához igazodik. Az istenen esett sérelem oly nagyfokú, minden bűncselekmény meghaladó súlyú, hogy a büntetés sem lehet más, mint a legsúlyosabbak egyike.

A blaszfémia tényállásának definíciójáról elmondottakat summázva látható, hogy a fejedelmi kancelláriáról kikerülő jogszabályok (s ezek között különösen az Edictum Universale) minden eddiginél pontosabb körülírását adták a bűncselekménynek. Az alapos előkészítést pedig mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az Edictumot megelőző általános szintű szabályozásban egyetlen olyan „terminus technicus” sincsen, melyet a fejedelmi jogalkotás ne olvasztott volna a végső tényállásba.

Nem kerülhető meg természetesen az a kérdés sem, hogy a fejedelmi elgondolásokhoz mennyiben igazodott a gyakorlat. A válasz nehezen adható meg. Az istenkáromlás büntetése ugyanis évszázadok óta a mindennapi judikatúra része volt, azon nem könnyű kimutatni a tételes jogalkotás közvetlen hatását, különösen ilyen rövid „távon”, néhány év processzusi és deliberátumai nyomán.

A helyi jogalkotást nem forradalmasították a pátensek. A fejedelmi rendeletek nyomán megismételték, kiegészítették korábbi rendelkezéseiket. Túróc vármegye kézhez kapván II. Rákóczi Ferenc 1704. június 4-én kelt pátensét, mely a káromkodókat megvesszőzésre, majd megkövezésre ítélte, nyomban kibocsátotta statutumát. 1704. július 3-i közgyűléséből datált rendeletében hivatkozott arra, hogy „mind nemesi, mind paraszti személyek vakmerősége, szemérmertlensége és gonoszsága annyira megnövekedék, hogy ...isteni kézből adományozandó békét nem remélhetnők...”. Az istenkáromlókat (a lakodalmak, eljegyzések és keresztelési ünnepek eseteit kivéve) 12 forint pénzbüntetéssel(!) sújtotta.⁵² (Ismeretes, hogy ez idő tájt a vármegyei közgyűlések legszívesebben pénzbüntetést szabtak ki a káromkodókra, növelvén ezzel költségvetési lehetőségeiket.⁵³) Az általunk átforgatott vármegyei iratanyagok nem látszanak bizonyítani, hogy a rendelkezések hatására növekedett volna az istenkáromlók elleni processzusok száma vagy hogy a központi rendelkezésekhez alkalmazkodva, megváltoztak volna a helyi büntetési szokások.⁵⁴

A fejedelmi elgondolások legközvetlenebbül a hadi auditorok által procedált eljárásokban tükröződtek. Ők közvetlenül a frissen alkotott katonai rendtartások, rendeletek és jogszabályok szerint voltak kénytelenek eljárni. A hadbíróági iratanyagot lapozgatva azonban mind ez ideig nem bukkantunk olyan percsomóra, kihallgatási jegyzőkönyvre vagy ítéletre, melyben kizárólag a káromkodást tekintették volna az eljárás alapjául szolgáló bűncselekménynek. Olyan eset többször is előfordult, hogy valamely bűncselekmény kapcsán értékelték a káromkodást, önállóan azonban soha. Például egy alkalommal a tanúkihallgatási jegyzőkönyv kérdőpontja szerint a nyomozó hatóság az után érdeklődött, hogy „Naményi Gáspár úr mi módon ment Gyöngyössy István úr házára?”.

Valójában tehát hatalmaskodással van dolgunk. Ezt kiegészítve azonban arra is rákérdeztek a testimoniális készítői: „Milyen szitkokkal és fenyegetésekkel kényszerítette a vádlott Gyöngyössyt?” S így került a vádpontok közé az istenkáromlás bűncselekményének elkövetése is: „mondván ördög adta kurvája, atta Teremtette Kutya fia, meg holt anyja Lelkének is...”⁵⁵ Megfenyítették azt a katonát is, aki „Mocskos szókkal káromkodott az Említette Hadnagy Nagyságos Vitézlő Darvas József ordinar Vice Ispány Úr Ellen.”⁵⁶ A példa azt igazolja, hogy nemcsak istenkáromlásért, hanem szidalmazásért, előljáró vagy tisztségviselő reputációját csorbító szitkozódásért is büntetés járt.

A leggyakoribbnak számító eset volt a katonák erőszakoskodása, prédálása, kóborlása kapcsán megvalósított, s felelősségre vonásuk alkalmával terhükre rótt istenkáromlás. „...a Nemes Vármegyéről a lézengő katonák fogdosására Kegyelmes Urunk parancsolattya szerint kibocsátott katonákra reá ütven Padnai István úr több társaival...megfogdosták, düfölték, verték azon N.Vármegye katonáit, illeten szitkokkal, teremtette Armásik szidván őket...”⁵⁷

A káromkodás bűncselekményének halmazatban való megjelenése a polgári bíróságok eljárásait is jellemezte.⁵⁸

A jogszabálysorozatnak tehát figyelemre méltó, komolyabb gyakorlati hatása nem volt. Mégis mennyi energia, fáradság, gond és tennivaló volt a jogszabályok megszövegezése, kibocsátása mögött! Vajon miért éppen a káromkodásról szóló jogszabály és fejedelmi elképzelés járta be a legalsótól a legmagasabb aktusig vezető utat, amit csupán a szabadságharc kardinális kérdéseit jelentő nemesi adóztatás vagy a jobbagyfelszabadítás „érdemelt ki”? A jogalkotás folyamatát szemlélve a választ, véleményünk szerint, két fő tényezőben lelhetjük meg. Megítélésünk szerint a legfontosabb elem a fejedelem személyisége. Közismert Rákóczi Ferenc buzgó vallásossága, melyről környezetének tagjai számos helyen, naplókban, levelekben, memoriálékban is beszámoltak. E képhez tökéletesen illeszkedik a szécsényi országgyűlés szeptember 23-i eseményeiről készült följegyzés. E szerint „a fejedelem most fájdalom érzései között kijelentette, hogy a katonaságnál, valamint tisztjeik között is, a káromkodás vétke képtelenül elhatalmasodott. Mint kívánhatjuk, mondá, hogy a közember legyen jó, midőn a tisztnek adnak ily rossz példát? Egyszersmind kifakada gróf Bercsényi Miklós tábornok ellen; mindég ilyen volt, mondá; ilyen bujdosása előtt és bujdosása oltá. Erre Forgács Simon felelt: nagyságos uram, úgymond, a katona olyan, mint az apácák paripája, kit ha szépen kér az ember, vele nem boldogul, de ha káromkodással lát hozzá, megerőlteti magát, s azt is elbírja, amit elbírnai nem remélt...”⁵⁹

Összevetve mindezt egyéb jogszabályi indoklásaival, egyértelmű a kép: a blaszfémia szabályozásának alakulását döntően a fejedelem személyisége befolyásolta. Másfelől persze azt sem felejtethetjük, hogy a jogalkotás folyamatában a káromkodás ellen újabb és újabb megfogalmazása elé a rendek semmiféle akadályt nem gördítettek. Az amúgy is számtalanszor előírt szanckiók nem érintették érdekeiket. Figyelmüket természetesen a lényegbevágó problémák törvénybe iktatására (vagy éppen ennek megakadályozására), a rendeleti megformálására fordították.

Véleményünk szerint a blaszfémia szabályozásának sorsa a Rákóczi-szabadságharc jogalkotásának egy döntő mozzanatára vet fényt, nevezetesen megerősíti a II.Rákóczi Ferenc személyiségének befolyásoló súlyáról már eddig is kialakult véleményt.

Jegyzetek

- 1 A' magyar országi confoederalt nemes statusok és rendek részéről szabott hadi regulák, articulusok és törvények, 1707 május.; Országos Levéltár, a Rákóczi-szabadságharc levéltára, G szekció (továbbiakban: OL Rszh. lt. G.) 15. I. 1. Caps A₁ Fasc. 12. 1–30. sz. (továbbiakban: Edictum Universale)
- 2 Vö erre nézve *Mezey Barna*: Jogalkalmazás a Rákóczi-szabadságharcban – a katonai bírászkodás. A Rákóczi-émlékév ELTE pályázatán díjnyertes tanulmányok. Szerk. *Kovács Kálmán*. Bp. 1977., 5.
- 3 *Mezey Barna*: A Rákóczi-szabadságharc országgyűlései. Jogtörténeti értekezések, 11. sz. Bp. 1981.
- 4 L. a brezáni pátens (1703. május 6., ill. 12.) indoklását vagy a háború okait vázoló Recrudescunt... kezdetű kiáltványt. OL Rszh.lt.G.19.II.3.e. 1–4., 5–9., ill. 24–41. sz.
- 5 1563:42. és 1659:42.tc.
- 6 *Lehoczky Tivadar*: Mióta káromkodnak Magyarországon? Századok, 1894. 426–427.
- 7 A Ráday-levéltárból közölte *Esze Tamás*. In: *Benda Kálmán – Esze Tamás – Maksay Ferenc – Pap László*: Ráday Pál iratai I. 1703–1706. Bp. 1954., 391–425.
- 8 1556:23. Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk. *Szilágyi Sándor*. Bp. 1875–1898. (továbbiakban: EOE) I.544.
- 9 1619:1.; EOE VII.512.
- 10 1619:2., 3. EOE VII. 513.
- 11 1678:7., EOE XVI. 534.
- 12 1680:1., EOE XVII. 94.
- 13 1697:26., EOE XXI., 293.
- 14 1659:1., EOE XII., 220.
- 15 Approb.Const. Part. 5. Ed. 34.
- 16 Comp.Const. Part. 3. Tit. 14. Art. 2.
- 17 Approb. Const. Part. 3. Art. 22.
- 18 *Cziáky Ferenc*: A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története. Bp. 1924. 51.
- 19 1634. augusztus 13., Alba Iulia. Közli: *Szilágyi Sándor*. Hadtörténeti Közlemények, 1894. 144.
- 20 Edictum milatre in acre Kővár, 1665. die 1 Martii. Közli: *Koncz József*. Hadtörténeti Közlemények, 1891. 428.
- 21 Apafi Mihály erdélyi fejedelem hadi edictuma 1682. augusztus hó 5-ről. Közli: *Koncz József*. Hadtörténelmi Közlemények, 1891. 291–296.
- 22 Vö. Anno 1710 Mense 20 Aprilis. Tek.Nemz.Vzlő.Nagyszegi Gábor Generalis Főstrázsamester, Érsek-Ujvári Commendans és ugyan Tek.Nemz.Vzlő. Ordódy György Brigaderos és Commendans Uraiméknak kiadott Instructiojok. Közli: *Thaly Kálmán*. Hadtörténelmi Közlemények, 1889. 23.; Az Fölséghez Rómaj Császár, Németh, Magyar is Cseh Országai Király Első Leopold Kegyelmes Urunk Eö Felsighe Hadi Articulusi (1699, 1734). Közli: *Borovszky Samu*. Hadtörténelmi Közlemények, 1891. 569.
- 23 1686. július 8., Szeben. Közli: *Koncz József*. Hadtörténelmi Közlemények, 1891. 721.
- 24 1659:1. EOE XII. 220.
- 25 II.Rákóczi Ferenc emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Bp. 1980.; Archivum Rakocianum, III.Osztály: Írók. II.Rákóczi Ferenc művei. 322.
- 26 OL Rszh.lt.G.15.I.1.Caps A₁ Fasc. 17.
- 27 Hadtörténelmi Közlemények, 1890. 115–117.
- 28 Bethlen Gábor tábori parancsolata. Erdélyi Múzeum, 1815. 179.
- 29 1634: I.Rákóczy György hadi szabályzata a havasalföldi hadjáratához. Hadtörténelmi Közlemények, 1894. 143–148.; I.Rákóczy György hadi rendszabályai és rendelete a hadi fegyelemről (1645). In: *Vajna Károly*: Hazai régi büntetések. II. Bp. 1907. 11–18.; *Szilágyi Áron–Szilágyi Sándor*: Török Magyarokori Történelmi Emlékek. Pest, 1870. V. k. 314.
- 30 *Fejérpataky László*: Lipót császár által kiadott katonai szabályok. Ludovica Academia Közlönye, 1877. 164–166., továbbá Századok, 1873. 173.
- 31 Edictum Universale, Titulus I. Articulus II.
- 32 Történelmi Tár, 1904. 35.

- 33 Történelmi Tár, 1909. 35.
- 34 OL Rszh.lt.G. 19.II.3.e. 64.
- 35 1705. december 11., Szaniszló. A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára. Kiadta: *Géresi Kálmán*. Bp. 1897. 342–343.
- 36 Statuta Confoederatorum Regni Hungariae Statuum et Ordinum Generali eorundem Conventu pro die 22 9bris Anni 1708 in Oppidum Sárospatak; OL Rszh.lt. G.27.V. 1.a. 117–131.
- 37 Országos Széchenyi Könyvtár, RMK.1733.
- 38 Az ónodi articulusok. OL Rszh.lt.G.35.112 valamint OSZK Fol.Hung.59.ff.16–27.
- 39 *Benda Kálmán – Esze Tamás – Maksay Ferenc – Papp László*: Ráday Pál iratai. I. 1703–1706. Bp. 1954–392.
- 40 A kifejezések katalógusa:
 Aki „Isten igéjéből...gúnyt űzne”
 „Istennek dicsőséges Szent Nevét...szidalmazná”
 „Atya, Fiú, Sz.lelked, Sz.Hármoságot...szidalmazná”
 „a szent Sacramentumokat, Boldogságos Szűz Máriát, idvezítőnk Szent Annyát...szidalmazná”
 „Istennek minden választott Szentéit...szidalmazná”.
- Aki a felsoroltaknak „hatalmát, igazságát, jóvoltát és több szent tulajdonságait...szidalmazná...”, ezeket „akárminémű motskos és utálatos szókkal káromolná”.
- Aki „keresztényhez nem illő szitokkal élne”, úgymint
 „eb, kutya teremtette”
 „ördög...teremtette”
 „kő vagy mennykő...teremtette”
 „egyéb állat...teremtette”
- Aki „felebaráttjának lelkét paráznító ocsmány szókkal élne”
- 41 A bírói gyakorlatról I.: *Makoldy Sándor*: A káromkodás elterjedése és büntetése hazánkban 1850-ig. Bp. 1926.; *Szigethy György István*: Nagykunsági krónika. Karcag, 1922.; *Uő.*: Szilaj pásztorok. Turul Füzetek, 1939.; *Török Gábor*: XVII–XVIII. századi palóc szitkok és káromkodások. Magyar Nyelv, 1969. 86–87.; *Eckhart Ferenc*: A földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században. Bp. 1954.; *Ürészék*. XVI–XVII. századi perszövegek. Szerk. *Varga Endre*. Bp. 1958.; *Lehoczky Tivadar*: i.m.; *Kolozsvári Sándor – Óvári Kelemen*: Corpus Statutorum Hungariae Municipium. I–VIII. Bp. 1885–1904. (A továbbiakban: C.S.)
- 42 C.S. IV/1.259. Esztergom (1664)
- 43 *Szigethy György*: Nagykunsági krónika. 131.
- 44 C.S.III.671. Nagybánya (1667)
- 45 C.S.IV/1.594. Pozsony (1707); IV/1.432. Sopron (1725)
- 46 C.S.I.115. Háromszék (1703–1773)
- 47 C.S.V/1.209. Győr (1688)
- 48 C.S.IV/2.306. Madar (1619)
- 49 C.S.II.141. Kőszeg (1615)
- 50 *Szigethy György*: Szilaj pásztorok. 22.
- 51 Mózes III.24.
- 52 C.S.IV/1.598.
- 53 *Makoldy*: i.m. 13.
- 54 Heves Megyei Levéltár, közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyvek; Prot. 1697–1710. OL Filmtár 3366.; Heves és Külső-Szolnok vármegyék 1703–1710. évi közgyűlési jegyzőkönyvei 1703–1710. OL Filmtár 2067.; Eger város tanácsjegyzőkönyve. Nr. 5. 1706–1712. OL Filmtár 2070., Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár, Acta Politica, Borsod megyei közgyűlési jegyzőkönyvek, 53. OL Filmtár 2066.; Rákóczi-anyag OL Filmtár 2062., 2063.
- 55 OL Rszh.lt.G.28. V.2.h.49.
- 56 OL Rszh.lt.G.28. V.2.h. 82–87.
- 57 OL Rszh.lt.G.28. V.2.h.54.
- 58 OL Rszh.lt.G.30.V.4. „Ad 5tum hallotta Csizmadia Albert szájából, hogy mondotta te semmirekellő, nyomorut, ezen úr Portáján itt nekem nem parancsolsz...” (101. sz.) A tanú „ha tudná s

hallotta volna, hogy közönségesen mond Városi Tanácsot, Bírót micsoda illetlen szókkal illette, szidta, mocskolta, fenyegette?...Harminczados Úr Kurva az Anyja, a Beregszászi Bírónak a lélek beste kurva fiának...mondta"... (136–137. sz.)

59 Acta Convetus Szécseniáni 1705 szeptember 23. OSZK Quart.lat.2524.Tom.III.Fol.61.